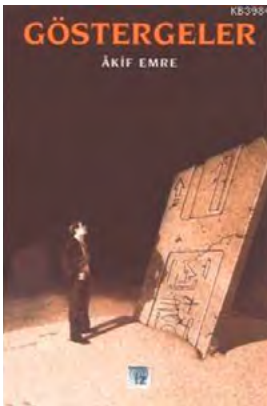

Akif Emre'nin Göstergeleri / John Berger'i Okuma Biçimleri*

ASIM ÖZ

JOHAN BERGER HAKKINDA GEÇEN YILIN BAŞLARINDAN BU YANA TÜRKİYE'DE YAZILAN METİNLER TOPLAMI ONUN, RAĞBET GÖREN BİR "BİLGE ANLATICI" olduğunu daha iyi fark ettirdi. Bu minvalde, olağanüstü bir azmin ve inceliğin mahsulü yeni çıkan küçük kitapları, söyleşileri de var ayrıca. Bilmediklerimizi öğreten tematik incelemeler de okuduk fotoğrafının süslediği dergi sayfalarında fakat anmaya matah olmayan methiye metinleri de kaleme alındı haliyle. Berger'in görsel kültür üzerine yazdığı *Görme Biçimleri* adlı kitabından yola çıkan bir sergi düzenlendi. Serginin sadece adı bile Berger'in zamanın sınamasına dayanabilen önemli bir eser yarattığını gösteriyordu.

Bununla beraber risk alarak şuna işaret edebiliriz: Türkiye'deki okurların John Berger kitapları ve metinleriyle karşılaşmaları dahası kendisinin bir okuma uğrağı oluşu ağırlıklı olarak 1980'lerin ikinci yarısına rastlar. Her ne kadar Yankı Yayınları onun bazı kitaplarının tercümelerini 1974'ten itibaren yayımlamaya başlasa da bu böyledir. "Devrimci kehanet saatinde" dünyayı dönüştürmeyi önceleyen genel okur kamuoyu o yıllarda Berger hususunda büyük ölçüde sessizdir. Açıkçası tüm bunların ince tahliline de girmek gerekmiyor aslına bakılırsa.

▲ Kuruköprü Su Kemer - Kayseri

Dünya'da kalan bu dönemin harareti içinde Berger, henüz pek az kimse tarafından tanındığı için belirgin bir takipten ve hayranlıktan söz edilemez. Fakat 1980'lerin ikinci yarısından itibaren şimdiki kadar meşhur olduğunu söyleyemsek bile, hiç şüphesiz alakaya değer şeyler vuku buldu. Zira bu dönemden itibaren başkalarını okuyarak, değişik filozofların, yazarların metinleriyle diyaloga girerek kendi düşüncesini geliştirme tutumu bariz hale geldi. Nitekim Türkiye'nin kültür hayatını yeniden biçimlendiren pek çok yayınevini bu yıllarda kurulmuş olması tesadüfi değildir. Okurların, tercümelemlerle başka dünyalara açıldığı dönem, aynı zamanda yayın dünyasında sanat meselelerinin önceki on yıllardan daha farklı bir şekilde ele alınışını da beraberinde getirdi. Henüz bilmediğimiz bize malum olmayan birçok husus var muhakkak. Hiç şüphesiz her şey tamamıyla bilinemese de şunu diyebiliriz: Türkiye'de John Berger'in belirleyici bir ad olarak öne çıkışı 1974'te çevrilen *Sanat ve Devrim*'le değil, kanonik metni *Görme Biçimleri* ile başlar.

Memleketin entelektüel dönüşüm süreçlerini kavramak için John Berger metninin uzun ve değişken bir tarihe sahip tercüme serüveni üzerinden yol alınabilir. Açıkça söylemek gerekirse gerçekten de faydalı bir yolculuk olurdu bu. Gelgelelim burada bunu denemek yerine onun metninin İslâmcıların okuma serüvenini belli ölçüde, özellikle de görmeye dair felsefi formasyonlarını derinden etkilemesine temas edilecek. 1972'de BBC'de yayına giren *Ways of Seeing* adlı televizyon belgeseliyle aynı adla yayımlanan *Görme Biçimleri* sadece Türkiye'de değil, dünyanın başka yerlerinde de etkili oldu. Hemen belirtmek gerekirse, niyetim, Berger metninin Türkiye'deki "okur cemaatleri"yle etkileşimini bütütünü ve ayrıntılı şekilde ele almak değil. Önce orta boylu iki metin üzerinden kısmi bir karşılaştırma yapmak, ardından da rahmetli Âkif Emre'nin birkaç yazısına dikkat çekmek.

O halde şunları sorarak devam edelim: "Gerçekliği bütün karmaşıklığıyla anlama" gayretindeki Berger'in etkisi nasıl cereyan etmektedir? Bunun hakkını vererek bir ölçüde olsun cevaplamak lazım. Böylesi bir etkinin altının çizilmesi esasen yukarıda kısmen belirttiğim tek boyutlu bakışın veya kötü gidişatın eleştirisi mahiyetindeki yaklaşımların çeşitlenip güçlenmesiyle ilgili. Zaten düşünceyi, düşünmeyi, okumayı/yazmayı, harfi ve kelimeyi seven her insan aynı zamanda "ile" okumayı başarır.

Bu noktada hafızayı tazelemek bağlamında belli yazılara dönmek anlamlı olabilir. Şöyle iki tesadüfi örnek vermek gerekirse, Alev Erkilet'in *Hece* dergisindeki "İçerdeki Yabancı, Dışarıdaki Dost: Amin Maalouf ve John Berger Örneğinde Yerlilik Sorunu" başlıklı makalesiyle Cihan Aktaş'ın *Umran*'daki "O An'ı Hatırlattığı İçin, Berger..." yazısı. Bunlar etkinin temel doğrultularının kavranması açısından iki mihenk taşı. Dostane bir teveccühle yapılan bu değerlendirmeler neresinden bakılırsa bakılınsın "şen-liberal" bir bakışın ötesine uzanır.

Alev Erkilet, *Hece*'nin "Yerlilik" sayısındaki yazısında "muteber yabancı" Berger'den "dışarıdaki dost" şeklinde söz eder. Ayrıca kayda değer düşünceler geliştiren karşılaştırmasında, ana hatlarıyla Berger'in İsrail ve Filistin odaklı metinlerine değinmesinden ötürü farklılaşır. Burada haliyle Berger'in siyaset bağlamındaki yaklaşımları öne çıkar. Hatta bu metin Ali Çakmak'ın *Duvar* dergisinin 33. sayısındaki "John Berger'in Yurdu" yazısıyla bakışımı olarak da okunabilir. Erkilet, yazısında "sahici bir yerlilik" attığı Berger özelinde mazlum kesimlerin kader ortaklığına ve haksızlığa uğrayanlarla dayanışmasına yoğunlaşır. Berger'in Lübnan ve Filistin'de işlenen savaş suçlarına karşı seferber olacağını ifade eden diğer entelektüellerle birlikte yerleştiğini iddia eder. Yazının sonuç kısmı bunu daha da belirgin kılar: "Onun için, bu toprağın yerlisi olabilmek orada doğmaya ya da yaşamaya ya da onların dininden

olmaya değil; o toprağın acıları ile acılanmak ve o acıları dindirmek için koşanlardan olmaya bağlı görünüyor.”

Türkiye’de geçen yıl itibarıyla yirmi dört baskı yapan *Görme Biçimleri* odaklı okuma eğiliminin ağır bastığı düşünülürse yazıdaki mazlumlarla ilgili temel vurgu farkı hemen göze çarpar. Bu metninde John Berger’in *Kıymetini Bil Her Şeyin* kitabına odaklanan Erkilet, daha sonraki yıllarda özellikle söyleşilerinde Berger’in Spinoza ile hesaplaşarak kaleme aldığı *Bento’nun Eskiz Defteri* ile küçümen *Hoşbeş* kitabına da atıf yapacaktır.

Cihan Aktaş ise karşılaştırmalarla örülü makalesinde İslâmcılar bağlamında bir dönemin okuma sürecini ayrıntılı olarak açıklar ve tabir caizse Berger’in yerini tayin eder. Aktaş, yazısının başlığını 1986’da okuduğu Berger seçkisinden (*O Ana Adanmış*) hareketle oluşturur. Ardından onun modern düşünceye mesafeli yaklaşımı yanında bilhassa sanat

eleştirisinde Roger Garaudy’dan daha çok tanınır oluşuna dikkat kesilerek sözü derin izler bırakan *Görme Biçimleri* kitabına getirir. Şu cümle etkinin mahiyetini daha geniş boyutlarıyla anlamayı mümkün kılabılır:

“Bu kitabı çok önemsedik, çünkü Batı resminin görme açısını, merkezi perspektifi eleştirerek başlarken başka bir ihtimalin, bize ait görme açısının farkındalığını hissettiriyordu.”

John Berger’in en ilgi çekici kitaplarından ve yayımlanmasının ardından dünyanın birçok yerinde sanat konulu tartışmaların merkezine oturan *Görme Biçimleri* metninin muhataplarını yaratma yeteneğinin göstergesi olan bu satırları doğrulayacak çok sayıda önemli örnek bulunabilir.

Ama entelektüel yönelimleri müşterek yukarıdaki örnekler son kertede “ile” okuma biçiminin tipik metinleridir. Hiç şüphesiz Berger, *Görme Biçimleri*’nde ortaya koyduğu yaklaşımıyla en temelde bakmak ve görmek arasındaki farkın daha iyi anlaşılmasına katkı sundu. Kendi beyanlarına yansıtığı kadarıyla 1980’lerdeki ilk okurlarının onunla

kurduğu ilişki bu bakımdan sonraki kuşaklardan hayli farklı oldu. Daha başka bir şekilde söylemeyi denersek, o yıllarda kitapçı vitrininden herhangi bir şeyi seçmek gibi değildi *Görme Biçimleri*'ni almak. Bugünde bulunan bizlerin 1980'lerdeki gibi Berger'i okuyabildiğimizi pek söyleyemeyiz. Muhtemelen seksenlere ramak kala bu kitapla tanışanların anlatımları söz konusu okumanın naiflikten uzaklığını kanıtlamaya yeter de artar. Türkiye'de bu çerçevedeki bakışları anlamlandırmak için gazete ve dergilerde görüntü, kamera, fotoğraf, göz, gözün sahibi, tekil, kurulu ve kodlanmış akışlar hakkında yapılan bir dizi yorumu hatırlamamız gerekir. Tüm bu nedenlerle Berger, iletişim ve medya dünyasında çalışanlar için büyük bir ufuktur. Şunu da eklememiz lazım: Şimdilik bu okumanın mahiyetini büsbütün çerçeveleyemeyiz zira her etkinin izi, sadece ara sıra rastlanan referanslarla sınırlı olan metinler üzerinden sürülmez.

John Berger'in Batı kültürünü göstergeleri temel olarak anlamlandıran en temel kitabı *Görme Biçimleri* Türkiye'de 1978 tarihli ilk baskısından itibaren oldukça farklı kesimlerde okundu. Tercümesinin üzerinden tamı tamına kırk yıl geçen bu kitabın perspektif konusundaki yaklaşımları olağanüstü derecede etkili oldu. Hatta bu etki önemli ölçüde günümüzde bile alttan alta devam eder. Ayrıca belirtmek gerekir ki, mühendis, mimar ve görsel sanatlar alanına ilgi duyan okurlarda bu etki çok daha barizdir. Nitekim yayımlanan çeşitli yazar günlüklerinde yahut okuma hikâyelerinde Berger'in *Görme Biçimleri*'nin yer almayışı temelde bununla ilgilidir. Elbette herkesin bu meseleyi Berger okuyarak kavradığı şeklinde bir çıkarım doğru olmaz. Bununla beraber hiçbir etkisinin olmadığı da söylenemez. Ama bahsettiğimiz dönemde rahmetli Âkif Emre gibi onun metinlerine İngilizceden aşına olanlar da yok değildi. Nitekim Emre, ilk kitabı *Göstergeler*'de yer alan "Fotoğrafın Görme Biçimleri" başlıklı kısa yazısına şöyle başlar:

"John Berger'in 'Görme Biçimleri' diye Türkçeye aktarabileceğimiz *Ways of Seeing* adlı klasikleşmiş, sempatik kitabını bu konularla ilgili olanlar bilir. Görme eylemini fiziksel bir durumdan çıkarıp estetik boyutunu, felsefî temellerini çizmeye çalışır. Her gün, her an kesintisiz süren refleksel eylemin estetik, hatta etik boyutu olabilir mi?"

Âkif Emre, kendi düşüncesini başka düşüncelerle ilişki içinde ilerletme stratejisinin yansımaları olan bir metninde azalmayan bir heyecan, tavsamayan bir özenle John Berger'in *Düşüne* romanıyla Mustafa Kutlu'nun *Nur* kitabını birlikte değerlendirir. "Edebi metin eleştirisinden çok feda etmek gibi bir erdemini iki farklı muhayyilede nasıl algılanabil- diğinin izlerini sürmek" için yapar bunu. Berger'in, iyi bir

gözlemci olması hasebiyle toplumsal ve kültürel kodları iyi okumayı başardığına dikkat çeker. Ardından duygudaşlığın yansımaları mahiyetinde şunları söyler:

"John Berger'in insanlık durumlarını en yalın, ayrıntılara inerek anlatış tarzında beni çeken bir şey var sanki. İlk okuduğum kitabı küçük hacimli ama kapsayıcı *Görme Biçimleri*'ne zaman zaman bakarım."

Farklı düşüncelere, bakış açılarına ve söylemeye bile gerek yok ki, başka dillere açılmanın güzel bir örneği bu yazı. Alıntıladığımız pasajın son üç kelimesi "Berger jargonu" diyebileceğimiz tarzın okuyucuları üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olduğunu teslim etmemize imkân tanır. Öte yandan şurası daha mühim: Birbirinden çok farklı iki metni bir arada ele alan bu kısa yazı beklenmedik bir zamanda tesadüfi iki okumanın neticesi oluşuyla bahtın ve kısmetin temel özelliklerini yansıtır. Başkalarını pek bilmiyorum ama Âkif Emre'nin Berger'in kitaplarını takibi ömrü hayatı boyunca fasılasız devam eder. Birkaç yazısını ona hasretmesi bununla ilgilidir. Berger'in en iyi kitaplarından birinin *Bento'nun Eskiz Defteri* olduğunu söylemesinin çeşitli sebepleri bulunmakla birlikte kendisinin çizgiyle münasebetinin etkisi göz ardı edilemeyecek nispettedir. Belki bir gün Emre'nin eskizlerinin yer aldığı bir deftere de kavuşuruz. Her ne kadar bir kitabının adı *Çizgisiz Defter* olsa da... Emre, Berger'in bütün kitapları arasında ayrı bir yere koyduğu *Bento'nun Eskiz Defteri*'ni Paris'in güneydoğusundaki kenar mahallelerden birinde yaşayan Luca'nın bisikleti üzerinden ele alır. Suriye'de savaş ortamındaki bisikletli çocuktan İstanbul'a, oradan da erguvan renkli bir çocuk bisikletine uzanır. Berger'in çizimini başka hayatlarla ve imgelerle birleştirerek canlandırır. Metnin bir yerinde Berger'in anlatıcılığını okurların göz ardı edemeyeceği şekilde şöyle özetler:

"Basit, sıradan, hayatın içinden olaylar, objeler üzerinden bir kültürün şifrelerini göz önüne seriyor adeta. Sıradan insanların sıradan hayatlarına nüfuz ederek, hayatın akışına adeta sizin de dâhil olduğunuz gündelik hayatın ayrıntılarıyla tanışyorsunuz. Burada zevkler, alışkanlıklar, ilişkiler, eşya ile kurulan ilişkiyle anlamlandırılan hayatın katmanları... her şey o kadar basit ve yalın ki, sanki yabancı olduğunuz bir kültürle tanıştırmaktan çok sizi ona dâhil ediyor. Dâhil olunan kültür, hayat tarzını, dünyayı algılayış biçimini, evrensel olma iddiasını da beraberinde getiriyor. Bu mütevazı, yalın anlatım içinde Batı'nın evrensellik iddiasını, hatta küreselleşmeyle daha da yaygınlaşan hayat ve düşünme biçiminin evrenselci üslubunu fark etmiyorsunuz bile." ♦♦

*Birikim | 19 Ocak 2018